

Tvorba textu

*Čtením se psaní čistí,
psaním se mlčení rodí,
mluvením se čtení se psaním spojí.*

Michal Altrichter

Řecké úsloví říká, že moudrost vchází do hlavy rukou. Zatímco v běžném slovním projevu se nějaká ta nepřesnost může ztratit, v psaném textu je tomu jinak – máte jinou slovní zásobu, vyjadřujete se přesněji, můžete slova pilovat, zakulacovat, hrát si s nimi. Výsledkem může být krásná kniha, báseň, esej nebo ... se nejdříve objeví obavy, respekt či nechuť k psaní z pocitu, že to nikdy nebude dokonalé nebo dost dobré, že nemáme co napsat. Nepodléhejte pochybám, tréninkem se to totiž může naučit každý. Chce to znát pár tipů a zásad, a hlavně číst a psát, číst a psát, číst a psát...

**Než začnete psát / Kreativní techniky při psaní / Styl /
Anotace a abstrakt / Respekt k cizím právům / To-do**

Než začnete psát

Začátek psaní je [často to nejtěžší](#), co se v celém tvůrčím procesu objeví. Sedíte před prázdnou stránkou, v hlavě máte základní ideu tématu a nevíte, jak začít. Přípravná fáze psaní může být zrádná ve dvou ohledech. První spočívá v tom, že si nic nepromyslíte a nenachystáte a hned začnete psát, to znamená, že veškerou přípravnou část vynecháte. Výsledkem je text, který nikoho nebaví, nemá žádnou konzistenci ani nenese žádné užitečné sdělení. Druhá varianta, která je asi častější, spočívá naopak v přílišné pečlivosti přípravy, pro kterou se nesmírně dlouho nemůžete dobrat k psaní samotnému. Text psaný tak, že v průběhu jeho tvorby si nemusíte nic dočítat či dohledávat, který má jasnou strukturu a rozsah, je spíše výjimkou, protože během formulace myšlenek se objevují stále nové otázky či kontexty. Ideálem tedy může být zlatá střední cesta – na psaní se dobře připravujte, ale ohraničte čas, který na přípravu máte.

Psaní je také častým filmovým námětem. Můžete se podívat například na filmy [Velká nádhera](#) nebo [Zbav se svých miláčků](#), které se tématu věnují kritickým způsobem.

Co si během přípravy promyslet?:

- Komu je text určen? Kdo je jeho cílovou skupinou? Tato otázka je zásadní, protože bude určovat také možné téma respektive jeho zpracování, volbu odbornosti, množství a způsob citací atp. Například odborný text pro vědeckou komunitu se tak bude velmi lišit od popularizačního článku pro veřejnost.
- Jakým jazykem bude text psán? V návaznosti na předchozí otázku zvolte adekvátní jazykové prostředky – v odborném textu pracujte s přísným dodržováním pojmosloví, v popularizačním pečlivě hledejte analogie, příklady, zjednodušujte. Také je dobré promyslet, jakou mluvnickou osobou budete text psát – v ich formě, v plurálu, neosobně? Pokud je to možné, inspirujte se v podobném typu textů. Není-li úzus jednotný, tak si vyberte mluvnickou osobu, ve které se vám píše nejlépe, ale snažte se co nejméně ji kombinovat s jinými. Jak bude text dlouhý? Zcela jinak se píše text na jednu stránku, nebo kniha. Mít jasno o předpokládané délce textu je pro jeho zpracování zcela zásadní.
- Máte k dispozici dostatek informací a zdrojů k tomu, abyste text napsali v požadované kvalitě a rozsahu? Na tuto otázku si přesněji odpovíte až během psaní, ale je dobré mít základní představu o tom, zda v práci nejsou kapitoly, o kterých ještě nic nevíte.

Panuje obecné přesvědčení, že čím delší je text, tím větší potřebuje rozvahu a promyšlení. To může být částečně pravda, ale kratší útvary jsou náročné v tom, že je třeba sdělení kondenzovat, precizovat, cítit, často více, než když s danou myšlenkou můžete pracovat v textu většího rozsahu. Napsat špatnou dvoustránkovou seminární práci je jistě lehčí, než když bude mít stran deset, ale pokud má jít o kvalitní text, nemusí zde být rozdíl tak patrný.

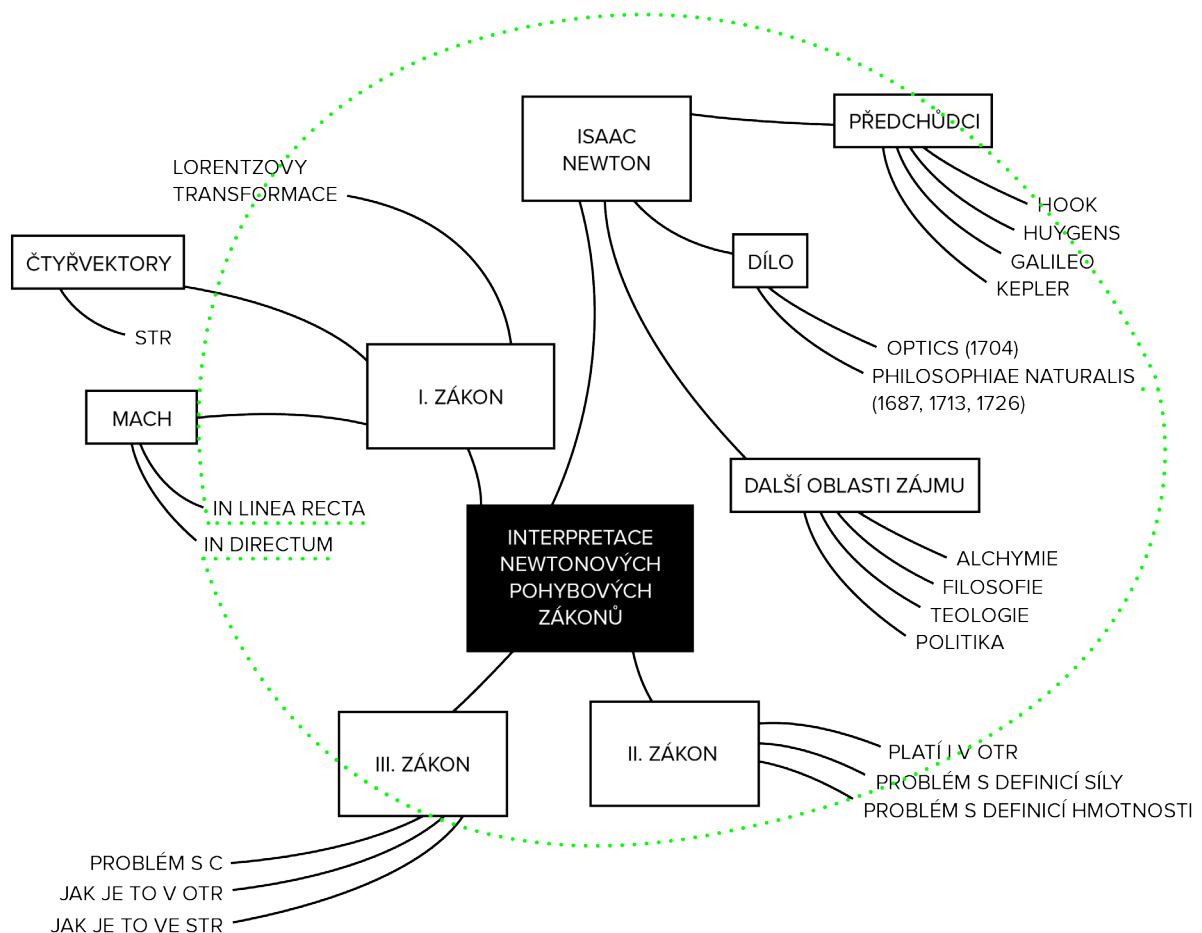
Pokud budete psát článek do časopisu, je nezbytné nejdříve se podívat na požadavky daného periodika a zkusit si přečíst některé ukázkové texty. Formální pravidla i rozsah textu vytyčují hranice psaní, do kterých je nutné se vejít a současně vám pomohou najít správnou strukturu a styl.

Samotná přípravná fáze psaní je značně individuální a není možné v ní dávat jasná a univerzální doporučení snad jen to, abyste si vyzkoušeli sami na sobě, co vám jako autorům funguje a pomáhá při psaní samotném.

Systematicky orientovaní lidé využívají pro psaní čehokoli osnovu. Jde o klasický [bodový seznam](#), který ukazuje, odkud a kam se má text postupně formovat a vyvíjet. Její sestavení vyžaduje jednu podmínku – abyste o daném tématu měli zcela jasno již dopředu. Jakkoli se na základních školách používá osnova pro umělecké textové útvary, mnohem více se hodí na psaní odborných článků nebo na argumentační esej. Pokud se rozhodnete pracovat s osnovou, je dobré mít na paměti několik zásad:

- Vyhněte se obecným floskulím – úvod, stať a závěr – v samotném textu vám nijak nepomohou a nenesou žádný obsah. Taková osnova je k ničemu, pokud není pečlivě rozepsaná.
- Nenechte se osnovou úplně svázat, obsah můžete přizpůsobit svým potřebám, když zjistíte, že něco chybí nebo přebývá.
- Osnovu můžete vytvořit pro kapitoly i jednotlivé odstavce.
- Můžete si stanovit rozsah kapitol u jednotlivých bodů v osnově. Pomůže vám to, abyste u prvních kapitol nešli příliš do hloubky a na ostatní pak nezbyl prostor. Podobně si můžete určit čas na napsání jednotlivých podtémat.
- Osnova vytyčuje obsah práce – jak jednotlivých kapitol, tak celého textu.
- Nebojte se s osnovou pracovat hypertextově. Jednotlivé body můžete navázat na zajímavé odkazy nebo poznámky či celé notebooky v poznámkovacím systému.

Pokud vám nevyhovuje lineárnost, ale přesto byste o struktuře měli rádi přehled, zkuste využít myšlenkovou mapu, která nemusí nabízet přesné pořadí ani obsah, ale ukazuje na myšlenkovou strukturu, kterou byste v textu rádi měli zachycenou.

Často se doporučuje forma psaní pomocí předběžných poznámek. Tato metoda je založená na myšlence, že když se seznamujete s problematikou, literaturou, promyslíte dané téma, souběžně píšete hned první kousky textu, podobně pracujete s poznámkovacím systémem. Díky tomu se dobře spojí zdroje s obsahem. Samotné psaní je pak činnost připomínající skládání puzzlí – vedle sebe se kladou jednotlivé připravené kousky a postupně se spojují. Jedná se o dobrou techniku, vyžaduje sice systematický přístup a pečlivost, ale ve výsledku se časově i kvalitou vyplatí.

Vyzkoušejte si systém předběžných poznámek při přípravě podkladů pro seminární práci.

Podle toho, jak má text vypadat a jakým způsobem s ním chcete pracovat, je vhodné volit různé technické prostředky pro jeho tvorbu. Především pro delší psaní (nebo uměleckou tvorbu) jsou populární [minimalistické textové editory](#). Užitečné může být psaní v online textových editorech, zvláště pokud pracujete s odkazy nebo ve více lidech. V každém případě doporučujeme mít zapnutý systém online ukládání ([Dropbox](#), [Google Disk](#) nebo cokoli jiného), který případně pomůže se zálohováním a také online dostupností. Například do [Writeru](#) pak [existují doplňky](#), které jsou určené pro spisovatele nebo náročnější tvůrce textů – přidají spoustu funkcí od lepší práce s citacemi až po kvalitní počítání slov či statistiky. Jen si dejte pozor, abyste si prostředí nastavili tak, že budete mít důležité funkce po ruce a zbytek vás nebude příliš obtěžovat.

S tím souvisí nastavení celého procesu tvorby. Někomu vyhovuje tabulka, která počítá, kolik procent textu je napsáno, jiný preferuje systematické plánování a stanovení jednotlivých úkolů, které přenáší do nějakého To-do atp. Zkuste sami najít způsob práce, který vám bude vyhovovat. Snažte se, aby vás psaní bavilo. Užitečné je také odstranit vše, co by vás při psaní mohlo rušit – od notifikací po nepořádek na stole.

Vybrané nástroje pro psaní odborného textu

[Word](#) je výborným nástrojem na psaní odborného textu proto, že pro něj existuje velké množství doplňků a zásuvných modulů – takto lze do Wordu integrovat například citační manažer [Zotero](#) nebo [matematická rozšíření přímo od Microsoftu](#). Zkuste v něm pracovat s funkcemi na správu citací a rejstříků nebo skrýt horní panel, aby vás při psaní nerušil.

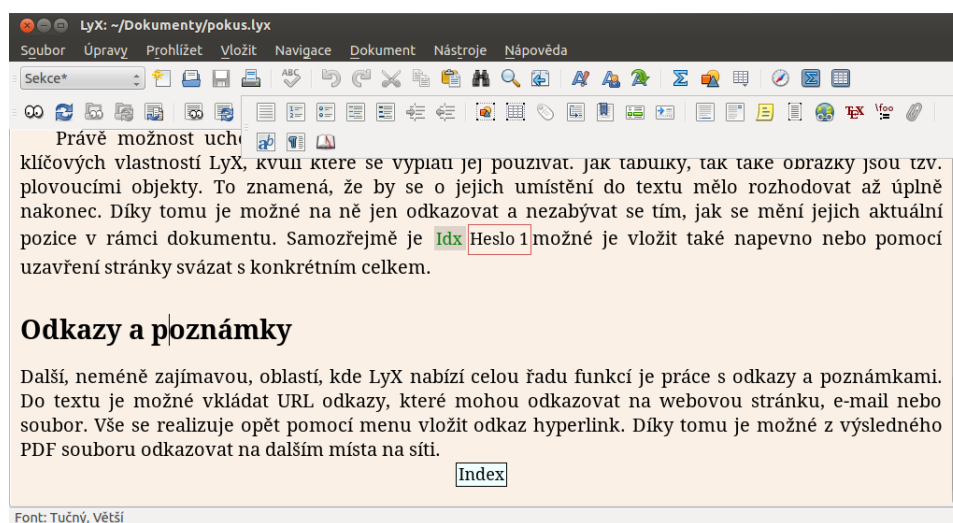
[Writer](#) také [podporuje rozšíření](#) a lze si jej vzhledově i funkčně snadno přizpůsobit. Pamatujte ale na to, že pokud časopis požaduje článek ve formátu doc nebo docx, nemusí být převod zdaleka dokonalý.

[Google Dokumenty](#) se hodí pro kolaborativní psaní nebo v případě, že píšete z více míst nebo zařízení. Výborně pracuje s odkazy přímo v textu, takže pokud chcete do textu snadno dostávat URL adresy, lepší nástroj zřejmě nenajdete.

[Wri.tt](#) je minimalistický a multiplatformní. Podporuje cloudové úložiště a nabízí spoustu funkcí pro nerušené psaní, například nastavení cíle v podobě počtu znaků, kontrolu českého pravopisu nebo výbornou práci se vzhledem.

[LyX](#) je nástroj pro ty, [kteří chtějí psát v LaTeXu, ale neumí to, nebo se jim nechce](#). [LaTeX](#) nebo [TeX](#) jsou značkovací jazyky, které umožňují přesné nastavení vzhledu výsledného dokumentu. Vyberete si šablonu, píšete text, vkládáte vzorce. A vše se pak překreslí do pěkné PDF podoby. Lze jej využít jak pro technické či přírodovědné texty, tak pro obyčejné seminární nebo jiné práce, které mají mít náležitou tiskovou podobu. Pravděpodobně se ale časem propracujete k běžnému LaTeX či TeX editoru, jako je [TeXnicCenter](#), potažmo univerzální [Vim](#).

[Overleaf](#) je online LaTeX editor – rychlý, jednoduchý, vhodný i pro začátečníky. Současně podporuje také spolupráci více uživatelů na jednom projektu online v reálném čase. Výstupy jsou nesrovnatelně lepší než z běžných textových procesorů.

Pokud chcete text formátovat lépe než s možnostmi, které nabízejí textové procesory, můžete vyzkoušet [jazyk Markdown](#). Ten jednoduše pracuje s formátováním textu, které pomocí stylů můžete snadno měnit. Při psaní pak spojete formát a strukturu textu. Pokud potřebujete více než minimálně pracovat s rovnicemi nebo vzorci, velice se vyplatí využít [LaTeX](#) nebo [TeX](#).

Kreativní techniky při psaní

Kreativních technik, které je možné při psaní využít, je mnoho. Jejich výběr záleží na subjektivních potřebách autora, ale také na tom, jaký druh textu se snažíte vytvořit. Podíváme se zde na dvě skupiny metod, které se hodí k tvorbě odborného textu. Kolážové metody vám pomohou s organizací a promyšlením celkové struktury a užívaných faktů, psaní v rytmu či automatické psaní zase se samotou tvorbou textu. Kreativní techniky je možné použít při tvorbě odborné práce k dílčím činnostem, jako je práce s tématem, lexikem, hledání souvislostí atp.

Kolážové metody

Kolážové metody se používají pro práci s konkrétními částmi textu nebo informacemi, ze kterých chcete sestavit kontext nebo celek. Podle toho, v jaké fázi psaní je využijete, liší se přístupy i metody, jak tyto metody reálně implementovat.

V přípravné fázi se postupuje většinou takto:

- Hledáte informace k nějakému tématu a strukturovaně je ukládáte. Ideální je pro tyto účely Evernote nebo jiný podobný systém. U každého zdroje si vytáhnete důležité věty, obrázek nebo schéma.
- Jakmile máte pocit, že jste toho již nashromáždili dostatek, vezmete si všechny tyto kousky (případně si z nich můžete udělat jen tagy nebo jiné kratší zástupné symboly) a vyložíte je na stůl, ručně jeden po druhém respektive dáte je do vhodné aplikace.
- Třetím krokem je postupné třídění – dáváte k sobě vše, co spolu souvisí, hledáte vazby, souvislosti. Zpočátku posouváte jednotlivé lístečky, později se přesouvají celé skupiny poznámek.
- Můžete si k této struktuře dokreslit šipky, poznámky, případně celou myšlenkovou mapu.
- Začínáte psát – psaní je vlastně lepením, konceptualizací jednotlivých lístečků, skupiny představují zpravidla myšlenkové celky nebo kapitoly.

Nástrojů, které k této činnosti můžete využít, je mnoho – za všechny lze doporučit [Realtimboard](#) a [Padlet](#).

Druhou možností je, že máte napsané větší kusy textu, které se takto snažíte spojit dohromady. Například knihu skládáte z jednotlivých článků, které jste dříve napsali, článek z hotových podkapitol atp. Postupuje se stejně, jen proces psaní je většinou jemnější a má charakter určitého pojiiva mezi články.

Pokud takovou metodu chcete použít například pro zmíněnou knihu, není snadno použitelná zpětně. Musíte si dopředu říci, že píšete kapitoly do té a té knihy, užíváte tento styl, jazyk, rozsah, ... Pak je kolážová metoda na hledání vhodného pořadí a konzistence funkční. Snažit se spojit texty k různým příležitostem do jednoho balíčku většinou není šťastné řešení, vyžaduje velkou redakční práci, a i tak nemívá dobrý výsledek.

Automatické psaní a psaní v tempu

Automatické psaní a psaní v tempu jsou kreativní techniky, které se vám mohou líbit, pokud máte problém s psaním začít, nebo patříte mezi perfekcionisty pečlivě brousíci každou větu k dokonalosti, ale po hodině jsou na vaší stránce dva odstavce. Jejich cílem je odbourat tyto bariéry a nastartovat proces psaní.

Obě metody jsou velice podobné, jen o psaní v tempu se říká, že by člověk měl udržet jistý rytmus psaní bez ohledu na cokoli vnějšího. Reálně psát stejným tempem (počtem znaků za minutu) je velice náročné a špatně se to kontroluje. Jistým kompromisem tak může být psaní u hudby, s jejímž rytmem se přirozeně sladíte. Jen je třeba najít to, co vám bude vyhovovat jak esteticky, tak také rychlostně. Autor tohoto textu má pro tento účel v oblibě především skladby Leoše Janáčka.

Postup metody je následující:

- Zvolte si téma.
- Stanovte si čas, který budete technice věnovat – pokud začínáte, doporučujeme pět minut.
- Začnete psát. U kreativních technik se většinou doporučuje papír, ale metoda funguje stejně dobře také v digitální podobě. Můžete psát věty, odřádky, jednotlivá slova – pokud netrpíte úplným tvůrčím blokem, tak věty jsou pro odrazení se k textu nejlepší volba.
- Pokud se zaseknete, opište předchozí slovo nebo kousek věty a tento postup opakujte, dokud vás nenapadne další myšlenka. Většinou to netrvá příliš dlouho.
- Při psaní se nesoustředte na gramatiku, neopravujete chyby atp.
- Jakmile skončí časový limit, přestaňte psát.

Jakmile máte dopsáno, jsou dvě základní varianty dalšího postupu. Buď jste vytvořili text, se kterým budete dále pracovat – pokračujete v psaní, případně provedete nějaké další úpravy. V takovém případě technika sloužila především jako stimul pro začátek psaní. Hodně lidí ji ale používá ve druhé variantě, jen jako rozcvičku – technikou se rozepíše, pak přepne okno a začne psát svůj vlastní text “načisto”. Co si zvolíte, je na vás, první varianta je časově praktičtější, druhá většinou více kreativní a zábavnější – umožňuje pracovat s pestřejší či vtipnější volbou témat.

Styl

Jakmile má člověk jasno v tom, jaký text chce tvořit, může se pustit do jeho samotné konstrukce. Stylů psaní nebo literárních forem existuje obrovské množství a není možné všechny vyčerpát, popsat, ukázat. My se budeme soustředit na tři základní formy, se kterými se setkáte v akademickém světě – jsou to texty popularizační, odborné a esejistické. Naučit se napsat dobrý text musíte sami, ale rádi bychom vám ukázali základní charakteristiky a možnosti tvorby, případně vás odkázali na další zdroje, které vám s psaním konkrétního stylu pomohou.

Zkuste najít nějakou odbornou esej od Zdeňka Neubauera nebo Jana Sokola a přečíst si ji. Čím se liší od běžného odborného textu?

Základní strukturu textu tvoří věty a odstavce. Pokud jde o složení a strukturu vět, platí, že autoři začátečníci mají tendenci věty zbytečně komplikovat a natahovat. Aniž bychom chtěli hanit dlouhá souvětí, většinou nejsou pro čtenáře snadno pochopitelná a přehledná. Patříte-li k autorům, kteří píšou ve složitých souvětích, myslíte na to, že je lze bez ztráty obsahu sdělení většinou snadno rozdělit na menší části. Jedna věta by měla nést jednu „atomickou“ myšlenku. Jde také o typický celek, u kterého je třeba zkoumat, zda má na daném místě v textu své místo – Co se z ní čtenář dozví? Potřebuji ji skutečně takovou? Nejde o větnou „vycpávku“? Pokud dává text smysl i bez některé z vět, smažte ji – bez ohledu na to, zda jde o vědecký článek nebo popularizační text.

Věty s generalizujícími soudy (např. každý ví, je všeobecně známo, všichni se shodují, že..), opakující se věty v obecných úvodech (typicky spojené s delšími historickými exkurzy nebo příliš povrchními začátky) a také ty, které nenesou žádný obsah, jsou častými kazy libovolného textového útvaru. Zbavovat se jich nemusí být pro autora příjemné, kvalitní text s nimi ale většinou nesestavíte.

Odstavec je na konstrukci náročnější objekt, někdo pro jeho tvorbu má cit, a jiný ne. Obecné rady, jak koncipovat odstavce, nejsou vždy univerzálně přenositelné, přesto se pokusíme vyzdvihnout několik zásad či bodů:

- Odstavec by se měl věnovat jedné konkrétní myšlence.
- Někdy se užívá metoda, kdy první věta je vlastně nadpisem odstavce a další ji rozvíjí. Tento styl je vhodný pro anglické texty, eseje, ale také pro učební text.
- Odstavec by měl mít přiměřenou délku – je nejen strukturou myšlenky, ale také pomáhá při orientaci v textu a při četbě samotné.
- Odstavce by na sebe měly navazovat.
- Při první revizi textu si zkuste říci, zda každý odstavec má v textu své pevné místo a nemůže být umístěn jinde nebo smazán.
- První věta odstavce bývá často výplňková. Nebojte se jí. Začnete díky ní psát a pak ji můžete smazat.
- U odstavců, s nimiž si nevíte rady, zkuste techniku „Řekni, co řekneš / řekni to / řekni, co jsi řekl.“ Díky tomuto trojfázovému přístupu si můžete být jisti tím, že odstavec nese obsah a sděluje to, co jste v něm chtěli mít.

Esej

V angloamerickém světě patří psaní esejí k základním typům akademické práce, eseje postupně získávají oblibu také u nás. Jde o text subjektivní, ale současně odborně laděný, ve kterém autor formuluje svůj názor, argumentuje. Esej je literárně náročný formát, který je třeba natrénovat a nacvičit – je nutné dodržet formální zásady, rozsah, strukturu, být přesný, stylisticky na výši,

formulovat složité myšlenky do srozumitelných vět, argumentovat. [Každá varianta eseje má svá pravidla](#). My se budeme věnovat [kritické eseji](#), která je volná v tom, že může být poměrně dlouhá (teoreticky pomocí ní lze napsat i knihu, může mít tedy v libovolný rozsah), a přísná v tom, že se v ní málo promítají osobní postoje autora (tedy alespoň v rovině explicitních subjektivních soudů).

Jakkoli je téma zadané předem, nadpis většinou vytváříte až úplně nakonec, abyste si byli jisti tím, že text je skutečně o tom, co jste měli v plánu. Pracovat lze i s hybridním modelem – vytvoříte nadpis, napíšete esej a nadpis upravíte nebo změníte. Jeho přítomnost pomáhá člověku psát konzistentněji.

Hlavní těžiště úvodu je ale v tom, že nastiňuje celou problematiku a ukazuje, kde je problém a co jsou témata k diskusi. Také zde většinou formulujete tezi nebo otázku, na kterou postupně hledáte odpověď. Úvod musí čtenáře zaujmout, může být spojený s krátkým příběhem, který slouží pro expozici problému a autor se k němu postupně několikrát vrací. Délka úvodu by měla být závislá na rozsahu celé eseje – u stránkové jde o jeden odstavec, u knižní formy může jít o několik stran. Orientačně by délka této části neměla překročit pětinu celého rozsahu.

Vlastní tělo eseje má poměrně jasnou formu – každý odstavec představuje argument, který je možné v diskusi o tématu použít pro podporu vlastní pozice. Často se užívá jistá dichotomie, kdy na začátku pracujete se argumenty protikladnými, které vždy představíte a namítnete proti nim něco, v druhé části eseje pak předkládáte argumentaci pozitivní. Některé eseje mají postup opačný, záleží na vašem vkusu. Je dobré, aby argumenty postupovaly od nejsilnějšího k nejslabšímu, pokud s nimi nemáte jiný literární záměr.

Právě požadavek na argumentaci a protiargumentaci je důležitý v tom, že autor musí o problému přemýšlet a pečlivě jej zvažovat. Nutnost dodržovat jeden odstavec pro jednu hlavní myšlenku pak vede ke zdravým psacím návykům a především nutí autora jít k meritu věci. Jednotlivé odstavce by na sebe měly plynule navazovat, což je často literární a stylistický oříšek.

Závěr nabízí obvykle jasně formulované východisko podepřené argumenty z vlastního těla textu, případně nějaké predikce či zasazení problematiky do širšího kontextu. Většinou je vhodné se s ním – stejně jako s úvodem – vejít do dvou odstavců u běžných esejí, u delších textů může mít závěr jednu stranu nebo i větší rozsah.

V eseji se často pracuje s literaturou – pokud používáte parafráze, můžete běžně citovat. U přímých citací se většinou postupuje obezřetně a je dobré uvádět je jen tehdy, když je dále detailně analyzujete. Typicky tak esej obsahuje nejvýše jednu nebo dvě přímé citace.

Zkuste najít nějakou kritickou esej a popište, jakou má strukturu.

Popularizační text

[Popularizační text](#) patří mezi jazykové útvary, které jsou na první pohled lákavé – na rozdíl od odborného textu nemusí být rigorózně přesné, s literaturou se pracuje jen málo, důraz je kladen na čtivost, pochopitelnost a praktičnost.

Pokud budete psát popularizační text, vyplatí se pracovat s následujícími pravidly:

- Pište jen to, čemu opravdu dobře rozumíte – kouzlo dobrého textu tohoto druhu tkví v tom, že své pochopení problematiky dokážete vhodně formulovat, přiblížit.

- Snažte se vyhnout se pasáží, které jsou vám samotným nejasné – budou nejasné také čtenářům a je velká šance, že budou obsahovat chyby.
- S alegoriemi, metaforami a přirovnáváním pracujte opatrně a šetrně. Pokud je možné se jim vyhnout, tak se jim vyhněte. Pokud ne, zdůrazněte, jaký charakter skutečnosti daná věc ilustruje. (Například Země jako koule je dobré přiblížení pro běžnou představu, ale ne pro přesné mapy nebo navigační systémy, které musí počítat s tím, že je Země spíše rotačním elipsoidem, navíc s nerovným povrchem).
- Co nelze vysvětlit, nevysvětľujte. Je lepší něco opomenout nebo odkázat jinam než popsat chybně nebo nepochopitelně.
- Popularizace neznamena pracovat s chybou – dobrá popularizace zjednodušuje, vede k pochopení, ale ne k chybným představám.
- Poznejte své čtenáře a podle toho se přizpůsobte slovníkem, tématy i práci s pojmy.
- Snažte se nadchnout, vtáhnout a zaujmout. To je smyslem takového textu.
- Vycházejte z primární literatury – popularizovat popularizaci není většinou dobrý nápad.
- Projděte si všechny pojmy, zda s nimi pracujete správně a srozumitelně, zda jsou v daném textu vůbec potřeba.

Popularizační články obecně tvoří širokou a pestrou skupinu textů, které se obracejí na ty, kdo se danou oblastí podrobně nezabývají. Možná více než kde jinde je nutné znát svoji čtenářskou obec. Existují popularizační články z kosmologie, které jsou určeny odborným fyzikům s výbornými znalostmi matematiky i obecné fyziky, ale ti se danému drobnému podtématu systematicky nevěnují, takže v takových článcích si běžný čtenář příliš nepočte. A naopak se lze setkat s knihami či články, jež se obracejí na libovolného čtenáře s přiměřenou dávkou intelektu.

Nabídnout nějaký jednoduchý návod na psaní popularizačních textů není snadné, vždy se podívejte, kam píšete, jak vypadají ostatní články, jak se pracuje s literaturou (a zda vůbec). Na začátku by měla být přítomná určitá expozice a motivace - co článek řeší, proč je pro čtenáře zajímavý a co se aktuálně děje nového. Mělo by být jasné, proč text vychází právě nyní. Důležité je také udržet jednu linku – nejsnazší je časová posloupnost, ale lze pracovat i s posloupností logickou. Pokud chcete dělat odbočky či vsuvky, uvažte, zda se pro ten účel dají využít nějaké rámečky nebo poznámky na konci. V závěru zkuste čtenáře nalákat na možný vývoj, zajímavé zdroje, otázky, problémy. Pokud to jde, ukazujte, co věci znamenají, k čemu se mohou hodit, jak je čtenář může využít.

Přečtěte si dva libovolné články z časopisu Vesmír a zhodnoťte, do jaké míry zachovávají znaky typické pro popularizační text.

Odborný text

[Odborný text](#) představuje v akademickém prostředí zřejmě nejčastější formu vědecké komunikace. Poslední tři slova z předchozí věty jsou klíčem k porozumění tomu, o co v této formě práce s textem jde.

Jedná se o text, který pracuje s poměrně jasnou a pevně danou formou. Pokud se podíváte do odborných časopisů, tak v rámci jednotlivých druhů textů (přehledové studie, výzkumné studie, recenze, polemiky aj.) najdete nápadně podobné struktury práce s obsahem. Typicky jde o text, který začíná samostatným úvodem, na konci je přehledové shrnutí a nastínění dalších výzkumných otázek. Prostřední část textu, která je nejdelší, je pak věnována samotnému obsahu sdělení. Tato část má téměř vždy nejméně tři části – první vymezuje současný stav vědeckého bádání a jeho reflexi v literatuře, druhá je metodologická a třetí aplikuje metodologii na konkrétní situaci či problém. Všechny tři části na sebe těsně navazují.

V prostředí, kde “se dělá věda”, se můžete setkat s formáty, které ve svém názvu přímo poukazují na vědecký přístup či metodu, v níž jsou zpracovány. Mohou existovat buď samostatně v podobě odborného článku, nebo jsou součástí odborných textů jiné povahy, například kvalifikačních prací. Níže najdete o stěžejních formátech poučení.

Komparace je formátem, který je založený na porovnávání dvou (nebo více) přístupů či fenoménů mezi sebou – např. „Pojetí prostoru u Tomáše Akvinského a Augustina z Hippo“ nebo „Pojem síly v kvantové a klasické fyzice“. Z příkladů je jasné, že musí být artikulováno, co je porovnáváno, případně proč. V úvodu práce nastíníte význam a důvody sepsání takového textu, dále popíšete metodu srovnávání a pak samotnou komparaci. V závěru je možné shrnout případné praktické implikace nebo celkové vyznění textu. Jde o formát častý a v případě rozumně zvolené látky také jednoduchý a dobře proveditelný.

Kompilace je asi nejčastějším formátem studentských odborných textů, ale v běžné vědecké komunikaci se s ní setkáváme spíše méně. Kompilace vychází z jasně zvoleného tématu, například „Rytířské turnaje v Praze“, ke kterému se snažíte získat co nejvíce zdrojů. Výsledkem je tedy dobrý přehled o tom, kdo a co o daném tématu kdy napsal nebo řekl. Kompilace má částečně subjektivní charakter, výběr jednotlivých výroků nebo pramenů vychází z erudice a narativu autora. Pokud má jít o kompilaci kvalitní, je třeba, abyste pouze nevršili zdroje, ale prováděli jejich syntézu, porovnání a propojení a vyvozovali vlastní závěry.

Přehledová studie je podobná kompilaci, ale má systematický charakter. Obsahuje po úvodu zařazenou metodologickou část, v níž popisujete, jaké zdroje jste vybrali a jakým způsobem se s nimi pracujete. Typickým příkladem může být „Pojem svobody v Českém filosofickém časopise v letech 1945-1960“. Metodologie se týká jak získávání a výběru zdrojů, tak také nakládání s nimi. Tento žánr představuje často základní východisko pro další vědecké zkoumání nebo bývá zařazován jako jedna z prvních kapitol některých vědeckých monografií. Je náročná na systematickosti, ale jinak málo problematičká, a je tedy vhodná i pro méně zkušené autory.

Teoretická stať se věnuje problému, který chce studovat pouze z hlediska logické argumentace nebo metodologie. Není spojená s aplikací, maximálně z ní získává argumenty pro své závěry, případně může být spojená s predikcí určitých jevů. Jde o klasický vědecký článek delšího rozsahu, často bez jasně akcentované metodologie. Klíčem k úspěchu je logická argumentace a výstavba textu a především originální pohled na nějaký problém či fenomén. Příkladem takového článku může být „Jednoelektronový vesmír jako teoretický model reagující na některé problémy spojené s kvantovou gravitací“. Název bývá často delší a jde o nejsložitěji koncipovaný odborný text.

Empirická stať je podobná teoretické, ale obsahuje vlastní výzkumná zjištění. Výstavba tohoto typu článku je většinou taková: úvod popisující motivaci a zkoumaný problém; teoretické vymezení a uchopení tématu (povětšinou s odkazem na předchozí výzkumná zjištění); formulace hypotéz či předpokladů; dále výzkumný design, data a jejich interpretace; diskuse výsledků a komparace s teoretickou částí a závěr. Rozsahem i náročností je empirická stať podobná stati teoretické.

Recenze je relativně nenáročný formát, který se objevuje v odborných časopisech. V úvodní části je představena a shrnuta monografie či jiné recenzované dílo, dále je provedena kritická reflexe vybraných částí, ať již jde o diskusi chyb, problematizaci závěrů nebo polemiku s metodami. Na závěr je provedena jistá konkluze – zatímco většina recenze je většinou silně kritická, závěr může být smířlivější či empatictější.

[Odborná esej](#) je poměrně volný žánr na pomezí odborné a umělecké literatury. Vznik kvalitního textu v tomto formátu vyžaduje velké zkušenosti a znalosti autora.

Zamyslete se nad tím, který žánr odborného textu je vám nejbližší a vybrali byste si ho pro psaní odborného článku, s nímž zítra začínáte – svůj výběr zdůvodněte.

Vědeckost textu pak předjímá to, že je v něm obsažena jasná a srozumitelná metoda práce s fakty a informacemi, důraz na originalitu, výzkum, nový pohled na problém. Komunikace je pak spojena s užitým jazykem, který by měl být přesný, jasný, srozumitelný, respektující odborné zvyklosti. Není třeba v něm vysvětlovat základy, typicky se nabízí jasný pohled přímo na danou problematiku, který bude dostupný a zajímavý pro odborníka.

Existuje více pojetí toho, jak s jazykem v odborném textu pracovat. Od tzv. francouzského, který je plný metafor, přirovnání a obrazů, ale svou květnatostí a zdobností může být nejasně pochopitelný, až po styl německý, kdy se pečlivě váží každé slovo, texty jsou kratší a hutné, souvětí dlouhá. Zřejmě není možné říci, který způsob je ideální – doporučujeme držet se zvyklostí daného publikačního prostředí a kulturního okruhu (tedy časopisu, katedry či oboru), ale současně hledat způsob práce s textem, který pro vás samotné bude zajímavý a funkční. Pokud chcete psát dobrý odborný text, musíte mít nejen odborné zázemí, ale musí vás to především bavit.

Možností, jak při tvorbě odborného textu postupovat, je nečetně mnoho. Pokud ale tápete, zkuste například následující postup, který se osvědčil autorovi tohoto textu:

- Najděte téma, které vás baví, a začnete o něm číst. V této fázi nemusíte dělat ani moc výpisků, ale spíše si vytyčíte myšlenkové pole, na kterém se chcete pohybovat. Pokud máte čas, věnujte této fázi více než hodinu a zkuste o možném přesném obsahu přemýšlet třeba na procházce.
- Napište si název textu – tím definujete, o čem chcete psát. Nevěnujte se „kráse“ a vytříbenosti, s velkou pravděpodobností ho nakonec změníte.
- Načtete si základní informace, zkuste si klíčová místa uložit do poznámkovacího systému nebo do citačního manažeru.
- Udělejte si myšlenkovou mapu.
- Začnete psát. Nebojte se první věty. Dobrou strategií je začít jakkoli a pak první větu nebo odstavec prostě smazat. Nezdržujte se s formální úpravou, důležitá je plynulost myšlenek.
- Pokud máte dopsanou nějakou část, dohleďte si k ní další zdroje. To vám pomůže jak v korektuře obsahu, tak v podepření tvrzení, případně dá prostor pro myšlenkový posun.
- Zkuste zvážit, zda jsou kapitoly v logickém pořadí. Pokud je přeskládáte, text po sobě znovu přečtete, aby byl plynulý a navazující.
- Napište anotaci či abstrakt.
- Napište nový název.
- Projděte celý text a jazykově, gramaticky a nakonec i formálně ho upravte.

Anotace a abstrakt

Součástí odborných textů (nejen knih, ale také seminárních prací, článků atp.) jsou také prvky redukovaného textu. Ten se uvádí proto, aby čtenáři umožnil snazší vyhledávání v jednotlivých dokumentech a navedl jej na to, zda daný text chce, nebo naopak nepotřebuje číst. Nejčastěji se pracuje s dvěma kratšími textovými útvary:

- Abstrakt obsahuje všechna důležitá sdělení z článku. Je v něm stručně nastíněno vše potřebné – metodologie, závěry, způsob práce, téma. Bývá často delší, (například na stránku) je tedy jistou kondenzací obsahu daného textového útvaru. Čtenáře neláká, ale seznamuje s vlastními výsledky.
- Anotace je typicky kratší a jejím cílem je říci, co bude obsahem článku, nalákat, zaujmout (v novinářském prostředí se označuje často jako perex). Neobsahuje výsledky ani metody, ale ukazuje na to, že by si dílo měl člověk přečíst.

Odborné zdroje většinou pracují s abstrakty, popularizační s anotacemi. Jakkoli to z výše uvedeného dělení může vypadat, že jde o dva zcela oddělené útvary, často se mezi nimi volně přechází a hranice mohou být neostré. Přehlednosti nepomáhá ani fakt, že angličtina často mezi anotací a abstraktem nerozlišuje (někdy se objevuje také varianta rozšířeného abstraktu, který je delší a obsahuje reference na literaturu).

Napište anotaci (do 300 znaků) na svoji oblíbenou odbornou knihu.

Abstrakt je často zasílán na konference, do časopisů či sborníků před samotným textem a je podroben první recenzi. Mělo by se na něm ukázat, že plný text nebo přednáška bude pro danou situaci či publikační platformu přínosná a zajímavá, že autor ví, o čem mluví (to, že se většinou zasílají velice obecné a nepřesné anotace místo abstraktů, je věcí druhou).

[Adam Herout](#) ukazuje čtyři otázky, na které by měl abstrakt postupně odpovědět ([podobných návodů](#) na psaní abstraktu najdete více):

- Jaký se řeší problém? Jaké je téma? Jaký je cíl textu?
- Jak je problém vyřešen? Jak je cíl naplněn?
- Jaké jsou konkrétní výsledky? Jak dobře je problém vyřešen?
- Čím je to užitečné vědě a čtenáři?

Podstatnou součástí odborných textů jsou také klíčová slova, která pomáhají se zařazením či vyhledáváním příspěvku. U recenzních řízení mohou pomoci také s výběrem vhodného recenzenta. Proto jim věnujte pozornost, jakkoli může jít o minoritní formální záležitost.

Respekt k cizím právům

Ve chvíli, kdy se stanete autorem textu, infografiky nebo jiného díla, měli byste si uvědomit, že jste za svou práci zodpovědní, a měli byste dodržovat zásady publikační etiky i práva a povinnosti autora formulované v zákonech. Pokud daná pravidla nedodržíte, můžete být potrestáni (např. opakováním předmětu, vyloučením z profesní organizace atd.). Naopak pokud tato pravidla budete dodržovat, nejen že se vyhnete problémům, ale také ukazujete, že své dílo považujete za důležité a snažíte se o podání informací s respektem ke všem, kteří vám pomohli v práci.

Citace a parafráze

Jednou ze základních charakteristik odborné práce je správná [práce se zdroji informací](#). Kvalitní odborný text vychází z předchozích odborných prací na související témata a dodává k nim novou hodnotu. Není důvod psát znovu něco, co již bylo mnohokrát napsáno. I když ale text přináší nové výsledky nebo přístupy k tématu, využitím informací (textů, obrázků, metod atd.), které už byly přijaty odbornou veřejností, ukazujete svou orientaci v tématu. Současně vám práce se zdroji umožňuje potvrdit dřívější poznatky jiných autorů, nebo naopak upozornit na možné problémy v jejich přístupu. Důležitým důvodem označování zdrojů je také to, aby si každý mohl ověřit, na čem stojí vaše práce.

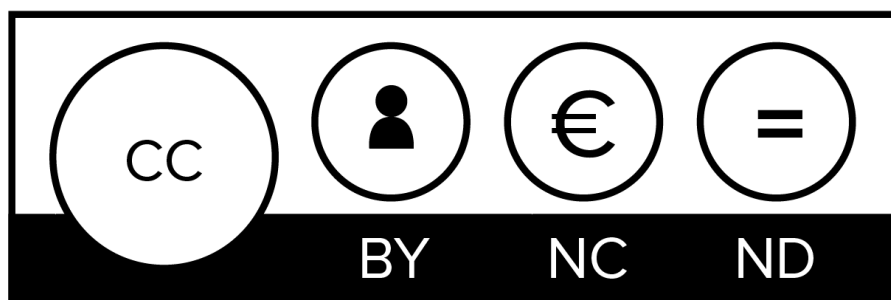
Při odkazování na použité zdroje se zcela nepřekrývají pravidla daná autorským zákonem a [akademickou etikou](#). Autorský zákon nechrání námět, myšlenku, postup, metodu, vzorec apod. Proto například populárně naučné články neporušují autorský zákon, pokud parafrázuji někoho jiného, aniž by byl uveden zdroj. To ale není možné v odborných textech, kde akademická etika vyžaduje, aby byl jasně identifikovatelný zdroj každé převzaté myšlenky. Autor jakéhokoli textu je ale vždy povinen kvůli autorskému zákonu uvést zdroj při doslovném převzetí formulace, tedy při přímé citaci. Podle disciplinárního řádu vysokých škol je zakázáno vydávání cizí práce za vlastní, což se týká opisování při testu stejně jako nedostatečně označené citace či parafráze. Za dostatečné označení se považuje to, když vedle uvedení zdroje uzavřete převzatou formulaci (i doslovný překlad) do uvozovek a tím jasně odlišíte citaci od parafráze.

Pokud využijete přímou citaci, zamyslete se nad tím, zda byste si byli schopní obhájit, že opravdu celý její rozsah bylo nutné využít. Není možné říct, jak přesně dlouhá citace už je nad rámec obhajitelnosti, vždy záleží na účelu použití. Někdy je možné převzít i celá drobná díla – pokud je účelem jejich kritika nebo recenze, vědecká nebo odborná tvorba. Těžko byste například obhájili uvedení celé básnické sbírky jen proto, abyste napsali, že na straně 12 autor nepoužil vhodný rým. I když se jedná o kritiku, rozsah citace by neodpovídal nezbytnosti pro takový účel.

Zkuste se zamyslet nad tím, co byste mohli použít k obhajobě délky citace ve vaší seminární práci, pokud má citace rozsah jednoho odstavce. Takové citace jsou využívány poměrně často, jde samozřejmě o obsah. Co by podle vás ale mohlo mít vliv na to, že si rozsah obhájíte?

>> Uvedená pravidla se nevztahují jen na texty, ale na vše, co je možné označit za autorské dílo, takže jednoznačně identifikovatelný zdroj musí být uveden třeba i u převzatého obrázku nebo vlastního, dříve publikovaného textu (autocitace). Naopak, i když software je chráněn autorským zákonem, citace stejně jako ostatní zákonné výjimky se na něj nevztahují a při jeho užití je vždy nutné mít licenční smlouvu. Ta představuje dohodu mezi autorem a uživatelem díla a specifikuje podmínky tohoto použití. Známé jsou například tzv.

veřejné licence (Creative commons, GNU General Public License atd.), které dávají komukoli možnost bezplatně nakládat s dílem za dodržení definovaných podmínek, kam obvykle patří uvedení autora, často ale také nekomerční využití apod. <<

Při psaní odborných textů je důležité dbát na správné označování zdrojů. To spočívá v už popsaném rozlišování citací a parafrází (použití uvozovek), ale také v uvedení všech potřebných informací pro jednoznačnou identifikaci použitého zdroje ve správném formátu. Jednoznačná identifikace je důležitá, aby si čtenář mohl dohledat použitý zdroj a ověřit si, že s ním autor pracoval vhodně. Tímto přiznáním původu myšlenky ukazujete, že si stojíte za tím, jak s převzatými informacemi pracuje, a neobáváte se, že by někdo mohl zpochybnit vaši práci se zdrojem. Požadavek na jednoznačnost vede k tomu, že zdroj by měl být označen co nejkonkrétněji, třeba uvedením stránky z knihy nebo časopisu, odkud jste informaci převzali. Jiným příkladem je uvedení čísla vydání knihy, protože nové vydání je často spojeno s dílčími úpravami textu, kvůli kterým by převzatá informace nemusela být dohledatelná.

Opačným problémem než neoznačování použitých zdrojů je naopak uvádění zdrojů, které jste nepoužili nebo nejsou pro danou práci relevantní. Důvodem může být například snaha o umělé zvýšení hodnoty díla, protože citujete kapacitu v oboru, přestože reálně nepoužijete uvedený zdroj pro dosažení cíle textu. Jiným důvodem může být snaha o zvýšení počtu zdrojů. Takové odkazování není pozitivní, naopak je problémem, kterému byste se měli vyhýbat.

Uvádění zdrojů, které použité nebyly, a naopak neuvádění těch, které použité byly, nejsou jediné problémy, které se označují jako plagiátorství. Z obavy, abyste pracovali správně s literaturou a neopomněli něco označit zdrojem, nebo aby text nebyl označen za subjektivní názor, se může stát, že text poskládáte z parafrází – a to je také problém. Text má smysl, pokud přináší něco nového – i v kompilační práci je tím novým například vlastní pojetí nebo strukturovaný přehled současného poznání. Posledním problémem z hlediska práce s literaturou, který je vhodné zmínit, je přebírání citací s nahrazováním slov za synonyma. I to je prohřešek proti citační etice, kterému byste se měli snažit vyhnout.

Ochrana informací ve výzkumu a publikacích

Pokud se odborná práce dotýká jiných lidí, zejména při výzkumu, kdy jsou jeho předmětem (např. analyzujete účinnost léků) nebo zdrojem dat (např. dotazníkem se ptáte lidí), je vhodné zamyslet se nad požadavky definovanými zákonem o ochraně osobních údajů. Ten chrání informace nebo skupiny informací, které umožňují jednoznačnou identifikaci konkrétního člověka. Nejčastěji se jedná o spojení jména, příjmení, data narození a adresy trvalého pobytu. Identifikujícím souborem informací ale může být třeba také jméno, třída a škola (pokud neexistují jmenovci, což není příliš pravděpodobné), i fotografie nebo video zachycující podobu člověka.

Pokud výzkum (nejen publikace na něm založená) s takovými informacemi pracuje, je potřeba ještě před jeho zahájením provést několik kroků:

- registraci u [Úřadu pro ochranu osobních údajů](#);
- informování všech osob, o kterých se informace budou zpracovávat, o tom, co se s nimi bude dít (pro jaký účel se zpracovávají, v jakém rozsahu, jakými prostředky atd.);
- získání souhlasu každého zapojeného člověka se zpracováním osobních údajů;
- zajištění ochrany informací proti neoprávněnému přístupu, změně nebo zneužití.

Máte zákaznickou kartu, registraci v knihovně Nebo víte o jiné instituci, která zpracovává vaše osobní údaje? Ověřte si, že tato instituce je registrovaná u Úřadu pro ochranu osobních údajů, a podívejte se, co a jak zpracovává.

V případě, že si nejste jistí, jak postupovat pro dodržení zákonných povinností, můžete konzultovat svůj záměr s [Úřadem pro ochranu osobních údajů](#), který obvykle reaguje velmi rychle. Na Masarykově univerzitě existuje pro ochranu osobních údajů [směrnice rektora č. 3/2010](#), při výzkumu s lidmi je výzkumný záměr předem schvalován [etickou komisí univerzity](#).

>> Průmyslové vlastnictví je stejně jako autorská díla duševním vlastnictvím, je ale chráněno odlišně. Mezi [průmyslová práva](#) patří ochrana vynálezů, užitných vzorů, průmyslových vzorů, ochranných známek, označení původu a konstrukčních schémat polovodičových výrobků. Všechny po jejich úspěšné registraci, která vyžaduje novost a průmyslovou využitelnost, mohou být předmětem odborné práce, ale jejich použití je omezeno podle daného [typu produktu](#). Popis produktů je veřejně dostupný, aby nedošlo k opakovanému vytváření a registraci ochrany, která ale náleží už původnímu produktu. Proti tomu [obchodní tajemství](#) veřejně dostupné není. Má sice také komerční charakter, ale jeho prozrazení může být porušením občanského nebo trestního zákoníku.

V případě, že odborná práce operuje s některou z výše uvedených chráněných informací nebo produktem, je vhodné smluvní ošetření práv a povinností obou stran, aby se předešlo případným sporům s nevhodným využitím informací. Zákonná ochrana informace současně umožňuje utajení části práce, která by jinak měla být zveřejněna, např. v případě bakalářské nebo diplomové práce. V případě komerčního aspektu práce je možné využít pomoci [Centra pro transfer technologií MU](#). <<

To-do

Základní úkol:

Přípravné práce na psaní odborného textu jsou už téměř za vámi. Máte načteno, takže je nejlepší čas na to, abyste si vytvořili strukturu článku na téma, kterému se po celou dobu věnujete. Můžete ji udělat bodově, formou myšlenkové mapy nebo jinak, jak vám to bude vyhovovat. Důležité je, aby výsledek pomohl vám i tutorovi udělat si představu o plánovaném pojetí vašeho textu.

Na základě navržené struktury (ve formě osnovy, myšlenkové mapy nebo jiné) zkuste k vámi připravovanému textu napsat abstrakt o rozsahu 900-1100 znaků. Můžete také upravit původně plánovaná klíčová slova a název svého textu.

Co odevzdáte do diskuzního fóra v IS MU?

- Aktuální název vaší práce a klíčová slova,
- plánovaná struktura textu (osnova, myšlenková mapa apod.),
- abstrakt.

Bonusový úkol:

Pokud vás začátek psaní nadchl, můžete si vyzkoušet zpracovat alespoň jednu kapitolu svého textu v rozsahu 3500-4000 znaků. Nemělo by jít ani o úvodní, ani o závěrečnou část - ty je dobré zpracovat až nakonec.

Co vkládáte do odevzdávacího fóra v IS MU navíc k základní verzi?

- Výsledek vašeho nadšení z psaní v požadovaném rozsahu.